UO'K 94 (575.1) "1941/1945"

IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA MO'YNOQ BALIQ-KONSERVA KOMBINATIDA AYOLLAR MEHNATI

Yusupova Ayjamal Ibragimovna
Qoraqalpog'iston Respublikasi tarixi va madaniyati davlat muzeyi direktori
ORCID: 0009-0006-0198-5472
e-mail: ayjamal.yusupova69@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada Ikkinchi jahon urushi yillarida Qoraqalpog'istondagi Mo'ynoq go'sht-baliq konserva kombinatida ayollar mehnatining o'rni va ahamiyati e'lon qilingan manbalar, xotiralar hamda muzey materiallari asosida tahlil qilingan. Kombinatning urush arafasidagi holati va harbiy izga o'tkazilishi, mehnat resurslari tarkibidagi o'zgarishlar, korxona mahsulotlarining frontni ta'minlashdagi ulushi yoritilgan. Erkaklarning ommaviy safarbar qilinishi natijasida ayollar ishlab chiqarishning asosiy kuchiga aylangani ko'rsatilgan. Qamaldagi Leningradga yetkazilgan mahsulotlar hajmi haqidagi ommabop ma'lumotlarga manbashunoslik nuqtayi nazaridan baho berilgan.*

Kalit so'zlar: *Ikkinchi jahon urushi, Qoraqalpog'iston, Mo'ynoq, baliq-konserva kombinati, ayollar mehnati, front orti, Orol dengizi, mehnat resurslari.*

ЖЕНСКИЙ ТРУД НА МУЙНАКСКОМ РЫБОКОНСЕРВНОМ КОМБИНАТЕ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Директор Государственного музея истории и культуры Республики Каракалпакстан

Аннотация. *В статье на основе опубликованных источников, воспоминаний и музейных материалов анализируются роль и значение женского труда на Муйнакском мясорыбоконсервном комбинате Каракалпакстана в годы Второй мировой войны. Освещены состояние комбината накануне войны и его перевод на военные рельсы, изменения в структуре трудовых ресурсов, доля продукции предприятия в снабжении фронта. Показано, что в результате массовой мобилизации мужчин женщины стали основной производственной силой. С позиций источниковедения оценены популярные сведения об объёмах поставок продукции в блокадный Ленинград.*

Ключевые слова: *Вторая мировая война, Каракалпакстан, Муйнак, рыбоконсервный комбинат, женский труд, тыл, Аральское море, трудовые ресурсы.*

WOMEN'S LABOUR AT THE MUYNAK FISH CANNERY DURING THE SECOND WORLD WAR

Director of the State Museum of History and Culture of the Republic of Karakalpakstan

Abstract. *Drawing on published sources, memoirs and museum materials, the article examines the role and significance of women's labour at the Muynak meat and fish cannery in Karakalpakstan during the Second World War. It considers the state of the cannery on the eve of the war and its conversion to wartime production, changes in the structure of the labour force, and the enterprise's share in supplying the front. The study shows that the mass mobilisation of men turned women into the main productive force. Popular claims about the volume of deliveries to besieged Leningrad are assessed from the standpoint of source criticism.*

Keywords: *Second World War, Karakalpakstan, Muynak, fish cannery, women's labour, home front, Aral Sea, labour resources.*

KIRISH

Ikkinchi jahon urushi XX asr tarixida nafaqat harbiy to‘qnashuv, balki butun jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va ma’naviy salohiyatini sinovdan o‘tkazgan voqea sifatida alohida o‘rin tutadi. Frontdagi g‘alaba ko‘p jihatdan ortda qolgan hududlarning mehnatiga, ularning armiyani oziq-ovqat, kiyim-kechak va xomashyo bilan uzluksiz ta’minlay olishiga bog‘liq bo‘ldi. Mehnatga layoqatli erkaklarning katta qismi safarbar qilingan sharoitda bu yuk asosan ayollar, o‘smirlar va keksalar zimmasiga tushdi. Shu bois front ortidagi mehnat tarixini, xususan, ayollar mehnatini o‘rganish urush davri ijtimoiy tarixini to‘la tasavvur qilishning zaruriy sharti hisoblanadi.

O‘zbekiston urush yillarida frontni ta’minlagan asosiy front orti hududlaridan biri bo‘ldi. Masalan, 1942-yili respublikadan qamaldagi Leningradga 600 vagon un va go‘sht, 100 vagon guruch, 60 vagon quruq meva yetkazib berilgan [1]. Bu umumiy safarbarlikda Qoraqalpog‘iston ham o‘ziga xos hissa qo‘shdi: paxta, sholi va go‘sht bilan bir qatorda Orol dengizining janubiy qismida ovlangan baliq hamda undan tayyorlangan konserva mahsulotlari respublikaning front uchun bergan mahsulotlari tarkibida muhim o‘rin egalladi [2].

Qoraqalpog‘istonning urush yillaridagi tarixi mahalliy tarixshunoslikda ma’lum darajada o‘rganilgan bo‘lsa-da, tadqiqotchilar asosiy e’tiborni frontda jang qilgan qoraqalpog‘istonliklar jasoratiga qaratgan, front orti hayoti esa nisbatan kam yoritilgan [2]. Ayniqsa, alohida korxonalar misolida ayollar mehnatini, ularning ishlab chiqarishdagi o‘rni va mehnat sharoitlarini tahlil qilish hanuzgacha maxsus tadqiqot obyekti bo‘lmagan. Mo‘ynoq baliq-konserva kombinati tarixiga bag‘ishlangan ishlarda

ham urush yillari qisqa bayon qilinib, asosiy e'tibor korxonaning urushdan keyingi rivoji va Orol fojiasi bilan bog'liq inqirozga qaratilgan [3].

Maqolaning maqsadi – Ikkinchi jahon urushi yillarida Mo'ynoq go'sht-baliq konserva kombinatida ayollar mehnatining o'rni, ko'lami va ahamiyatini e'lon qilingan manbalar, xotiralar va muzey materiallari asosida tahlil qilishdan iborat. Shu maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi: kombinatning urush arafasidagi holati va harbiy izga o'tkazilishini ko'rsatish; Qoraqalpog'istonda mehnat resurslari tarkibidagi o'zgarishlarni tahlil qilish; kombinat mahsulotlarining frontni ta'minlashdagi o'rnini aniqlash; ayollar mehnatining tarixiy ahamiyatini baholash.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqotning manbaviy asosini bir necha guruh materiallar tashkil etadi. Birinchi guruhga Qoraqalpog'istonning urush yillaridagi tarixini umumlashtirgan ishlar kiradi. Ular orasida Sh. Babashevning "Труд во имя победы" monografiyasi [4], "Қарақалпақстан жаңа тарийхы" jamoaviy asari [5] hamda Qoraqalpog'iston Markaziy davlat arxivining 322-fondi hujjatlarini ilmiy muomalaga kiritgan B.A. Qoshchanov va S.S. Saymanovning maqolasi [2] alohida ahamiyatga ega. Ikkinchi guruhni kombinat tarixiga oid maxsus ishlar tashkil qiladi: J. Ubbiniyazovning kombinat tarixiga bag'ishlangan kitobi [6] va Qoraqalpog'iston davlat arxivining R-463-fondi materiallari asosida yozilgan M.K. Aytjanov va S.J. Yerjanovaning maqolasi [3].

Uchinchi guruhga urush qatnashchilari va front orti mehnatkashlarining xotiralari kiradi. Bular qatorida "Саўашта ҳәм мийнетте" to'plami [7] va akademik S.K. Kamalovning esdaliklari [8] ko'rib chiqildi. To'rtinchi guruhni davriy matbuot materiallari, xususan, L.B. Xvan tadqiqotida keltirilgan "Советская Каракалпакия" gazetasi xabarlari [9] tashkil etadi. Qiyosiy tahlil uchun O'zbekiston bo'yicha umumiy ma'lumotlar [1; 10] hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi tarixi va madaniyati davlat muzeyi fondidagi urush davriga oid fotohujjatlar va ashyolardan foydalanildi.

Tadqiqotda tarixiylik va xolislik tamoyillariga tayanildi. Qiyosiy-tarixiy metod yordamida Mo'ynoq tajribasi O'zbekiston va sobiq ittifoqning boshqa baliqchilik hududlaridagi holat bilan solishtirildi. Mehnat resurslari o'zgarishini baholash uchun statistik tahlil qo'llanib, o'sish sur'ati quyidagi formula bo'yicha hisoblandi: O' = (N_2 – N_1) / N_1 × 100 %, bunda N_1 – urush boshidagi, N_2 – urush oxiridagi ishchilar soni. Turli manbalardagi raqamlarning bir-biriga mos kelish-kelmasligi manbashunoslik tanqidi usuli bilan tekshirildi.

NATIJALAR

Kombinatning urush arafasidagi holati va harbiy izga o'tkazilishi

Mo'ynoqda baliq-konserva zavodi qurilishi 1932-yilda boshlangan. Korxona yiliga 10 million banka mahsulot ishlab chiqarishga mo'ljallangan bo'lib, qurilish 1941-yilda yakunlangan [11]. Shunday qilib, zavod urush boshlanishi bilan deyarli bir vaqtda to'liq quvvatga chiqdi va dastlabki oylardanoq front buyurtmalarini bajarishga yo'naltirildi. Urushning birinchi oylaridayoq "Советская Каракалпакия" gazetasi (1941-yil 25-iyul) Mo'ynoq baliq zavodi direktori Xegay Li boshchiligidagi jamoaning jadal mehnati haqida xabar bergan edi [9].

Korxonaning mintaqa iqtisodiyotidagi o'rni juda katta edi. Orol dengizining janubiy qismida O'zbekistondagi baliq mahsulotlarining qariyb 90 foizi ovlanib, qayta ishlangan [2]. Urush yillarida baliqchilik bazasini mustahkamlash uchun 123,4 ming so'm kapital mablag' ajratilib, tarkibida uchta baliq zavodi bo'lgan Amudaryo baliq tresti tashkil etildi [2]. Korxona bu davrda go'sht-baliq konserva kombinati sifatida faoliyat yuritib, baliq konservalari bilan bir qatorda go'sht konservalari ham ishlab chiqargan. Kombinat faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval. Mo'ynoq konserva kombinati faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari

Yil	Ko'rsatkich	Manba
1932	Baliq-konserva zavodi qurilishining boshlanishi	[11]
1941	Qurilishning yakunlanishi; loyiha quvvati – yiliga 10 mln banka	[11]
1941–1945	Armiyani ta'minlash uchun jami 20 mln banka go'sht va baliq konservasi ishlab chiqarilgan	[2]
1941–1945	Baliq ozuqa unini ishlab chiqarish o'zlashtirilgan (1 kg un 8 kg yangi baliq o'rnini bosgan)	[2]
1958	Yillik ishlab chiqarish – 21 mln banka	[11]
2000	Orol fojiasi oqibatida faoliyatning to'liq to'xtashi	[3]

Mehnat resurslari tarkibidagi o‘zgarishlar va ayollarning ishlab chiqarishga kirib kelishi

Urush arafasida Qoraqalpog‘iston aholisi 510 ming kishini tashkil etgan. Urush yillarida frontga 66 ming qoraqalpog‘istonlik jo‘natilgan, ulardan 34 ming kishi uyiga qaytmagan; bundan tashqari, 25,5 ming kishidan ortig‘i front yaqinidagi ishlarga, 75,4 ming nafar yigit va qiz boshqa mehnat uchastkalariga safarbar qilingan [2]. Hisob-kitoblarga ko‘ra, faqat frontga ketganlarning o‘zi respublika aholisining qariyb 12,9 foizini tashkil qiladi. Ularning mutlaq ko‘pchiligi mehnatga eng layoqatli yoshdagi erkaklar edi.

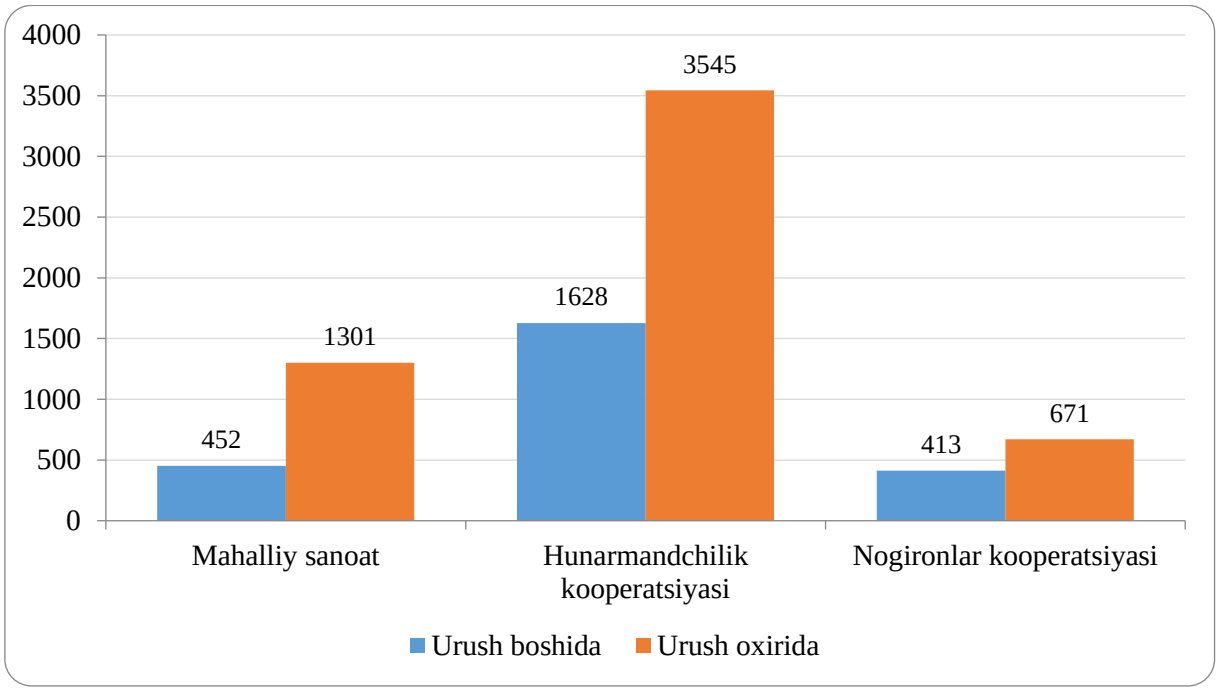
Qoraqalpog‘iston XKS raisi P. Seitovning xotirasiga ko‘ra, 18 yoshdan 40 yoshgacha bo‘lgan yigitlar frontga, 40 yoshdan 50 yoshgacha bo‘lganlar esa ishchi batalyonlariga jo‘natilgan [2]. Bu holat baliq ovi, baliqni qayta ishlash va konserva ishlab chiqarishda bo‘shab qolgan ish o‘rinlarini ayollar egallashini tarixiy zaruratga aylantirdi. Respublika sanoatidagi ishchilar sonining o‘zgarishi 2-jadvalda keltirildi.

2-jadval. Urush yillarida Qoraqalpog‘iston sanoati va kooperatsiyasida ishchilar sonining o‘zgarishi

Soha	Urush boshida, kishi	Urush oxirida, kishi	O‘sish, %
Mahalliy sanoat	452	1301	187,8
Hunarmandchilik kooperatsiyasi	1628	3545	117,8
Nogironlar kooperatsiyasi	413	671	62,5

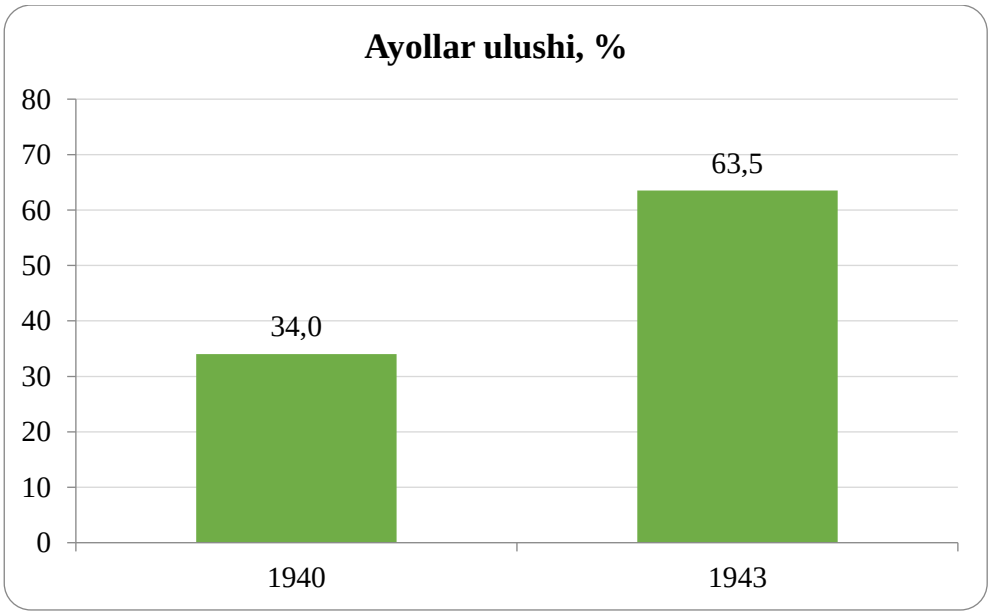
Manba: [2] ma’lumotlari asosida muallif hisob-kitobi.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, mahalliy sanoatda ishchilar soni qariyb 2,9 baravar, hunarmandchilik kooperatsiyasida 2,2 baravar ko‘paygan. B.A. Qoshchanov va S.S. Saymanov ta’kidlaganidek, bu o‘sish asosan ayollar va yoshlarni ishlab chiqarishga jalb etish hisobiga yuz bergan [2]. Mazkur o‘zgarishlar 1-rasmda ko‘rgazmali tarzda aks ettirildi.

1-rasm. Qoraqalpog'iston sanoati va kooperatsiyasida ishchilar soni, kishi (manba: [2])

Qoraqalpog'istondagi jarayon butun respublikada kechgan umumiy tendensiyaning bir qismi edi. T.I. Doroshenkoning ma'lumotlariga ko'ra, 1940-yilda O'zbekiston sanoatida ayollar ulushi 34 foizni tashkil etgan bo'lsa, 1943-yilga kelib bu ko'rsatkich 63,5 foizga yetgan [10]. Boshqacha aytganda, uch yil ichida sanoat ishchilarining deyarli uchdan ikki qismi ayollardan iborat bo'lib qoldi (2-rasm).

2-rasm. O'zbekiston sanoatida band bo'lganlar orasida ayollar ulushi, % (manba: [10])

Konserva ishlab chiqarishning texnologik jarayoni – baliqni qabul qilish, tozalash, bo‘laklash, bankaga joylash, germetik yopish va sterilizatsiya qilish – ko‘p qo‘l mehnatini talab qiladigan bosqichlardan iborat. Erkak ishchilar frontga ketgach, bu bosqichlarning asosiy qismini ayollar bajarishga majbur bo‘ldi. Ayollar faqat sexlarda emas, balki baliq ovlash brigadalarida ham ishladi, qayiq va to‘rlarni ta’mirlash, idish tayyorlash kabi yordamchi ishlarni ham o‘z zimmasiga oldi. Urush davrida ish kunining uzaytirilishi, dam olish kunlari va mehnat ta’tillarining bekor qilinishi ularning mehnatini yanada og‘irlashtirdi.

[Muzey fondi ma’lumotlari: kombinatda ilg‘or ishlagan ayollarning ism-shariflari, lavozimi, bajargan ishlari va olgan mukofotlari, fotosuratlari shu xatboshiga kiritiladi.]

Kombinat mahsulotlarining frontni ta’minlashdagi o‘rni

Urush yillarida Mo‘ynoq go‘sht-baliq konserva kombinati armiyani oziq-ovqat bilan ta’minlash uchun jami 20 million banka go‘sht va baliq konservasi ishlab chiqargan [2]. Bu o‘rtacha yiliga 4–4,5 million banka demakdir. Loyiha quvvatiga nisbatan pastroq bo‘lgan bu ko‘rsatkich, fikrimizcha, urush sharoitidagi xomashyo, idish va malakali kadrlar taqchilligini aks ettiradi. Shunga qaramay, kombinat jamoasi yangi mahsulot turini – baliq ozuqa unini ishlab chiqarishni o‘zlashtirdi. Bu yuqori to‘yimli mahsulotning 1 kilogrammi 8 kilogramm yangi baliq o‘rnini bosgan [2]. Yangi texnologiyani qisqa muddatda o‘zlashtirish, avvalo, ishlab chiqarishda band bo‘lgan ayollar va o‘smirlarning mehnati bilan amalga oshirilganini ta’kidlash lozim.

Kombinat mahsulotlari respublikadan frontga jo‘natilgan yordam tarkibida alohida o‘rin egalladi. 1941-yilning o‘zidayoq Qoraqalpog‘iston oziq-ovqat sanoati frontga 4,4 tonna baliq konservasi, 42,4 tonna tuzlangan sabzavot va 1,2 tonna quritilgan qovun yetkazib bergan [2]. Mo‘ynoq baliqchilari esa “O‘zbekiston kolxozchisi” aviaeskadrilyasi va tank kolonnasini qurish uchun 1 million so‘m mablag‘ topshirgan [2]. Respublikadan frontga yuborilgan boshqa yordamlar 3-jadvalda keltirildi.

3-jadval. Urush yillarida Qoraqalpog‘istondan frontga yuborilgan yordamlarning bir qismi

Mahsulot yoki mablag‘ turi	Hajmi
Go‘sht	32 430 kg
Guruch	14 179 kg
Don	5 800 kg dan ortiq
Po‘stin	2 327 dona

Mahsulot yoki mablag‘ turi	Hajmi
Valenka	3 900 juft
Paxtali shim va kurtkalar	7 mingdan ortiq
Frontchilarga sovg‘alar uchun mablag‘	817 229 so‘m

Manba: [2].

Kombinat mahsulotining frontga yetib borgani xotiralarda ham o‘z aksini topgan. Akademik S.K. Kamalov frontda olgan posilkasidan Mo‘ynoq konserva kombinatida tayyorlangan konservani ko‘rib, qanchalik quvonganini eslaydi [8, 31-b.]. Bu kichik lavha front va front orti o‘rtasidagi bog‘liqlikni, Mo‘ynoq ayollarining mehnati jang maydonidagi askarlarga qadar yetib borganini yaqqol ko‘rsatadi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar Mo‘ynoq kombinatidagi jarayonlar sobiq ittifoqning boshqa baliqchilik hududlaridagi holatga o‘xshash bo‘lganini ko‘rsatadi. Urushning dastlabki oylarida baliq sanoatining har ikkinchi xodimi frontga ketgan, ularning o‘rnini keksalar, ayollar va o‘smirlar egallagan [13]. Masalan, Xanti-Mansi okrugida ayollar baliqchilik jamoalarining asosiy qismini tashkil etib, yillik ovning 77 foizini ta’minlagan [12]. Demak, Mo‘ynoq tajribasi urush davri iqtisodiyotining umumiy qonuniyatiga mos keladi.

Shu bilan birga, Qoraqalpog‘iston sharoitining o‘ziga xos jihati ham bor. Urushgacha bo‘lgan davrda mintaqada ayollarning sanoatda yollanib ishlashi nisbatan yangi hodisa edi. Urush bu jarayonni keskin tezlashtirdi: qisqa vaqt ichida ayollar nafaqat yordamchi, balki asosiy ishlab chiqarish kuchiga aylandi. Fikrimizcha, bu o‘zgarish faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy-madaniy ahamiyatga ham ega bo‘lib, ayollarning jamiyatdagi o‘rni va mavqeyiga ta’sir ko‘rsatgan.

Manbashunoslik nuqtayi nazaridan alohida e’tibor talab qiladigan masala ham mavjud. Ommabop nashrlarda va og‘zaki rivoyatlarda Mo‘ynoq konservalari qamaldagi Leningradga samolyotlardan tashlangani, ularning soni 10 million bankani tashkil etgani haqida ma’lumotlar uchraydi. Biroq biz ko‘rib chiqqan ilmiy manbalarda kombinat urush yillarining barchasida jami 20 million banka konserva ishlab chiqargani va u armiyani ta’minlashga yo‘naltirilgani qayd etilgan [2], O‘zbekistonning 1942-yilda Leningradga yuborgan yordami esa un, go‘sht, guruch va quruq meva vagonlari bilan ifodalangan [1]. Shuningdek, qamaldagi shaharga oziq-ovqat asosan Ladoga ko‘li orqali o‘tgan “Hayot yo‘li” bo‘ylab yetkazilgan [14]. Shu sababli Mo‘ynoq mahsulotlarining

aynan Leningradga qanday hajmda va qanday yo‘l bilan yetkazilgani arxiv hujjatlari asosida alohida aniqlashtirilishi lozim.

Tadqiqot jarayonida manbalar bazasidagi ayrim bo‘shliqlar ham aniqlandi. E’lon qilingan statistik ma’lumotlarda korxona darajasida ishchilarning jinsi bo‘yicha taqsimoti keltirilmagan. Qoraqalpog‘iston davlat arxivining R-463-fondi asosan urushdan keyingi davr (1962–1974-yillar) hujjatlarini qamrab oladi [3]. Urush yillariga oid ma’lumotlarni Qoraqalpog‘iston viloyat partiya qo‘mitasining 322-fondi [2], kombinatning kadrlar bo‘yicha hujjatlari, shuningdek, sobiq ishchilar avlodlaridan yozib olinadigan og‘zaki tarix materiallari orqali to‘ldirish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Urush yillarida shakllangan mehnat jamoasi kombinatning keyingi taraqqiyoti uchun ham muhim asos bo‘ldi. 1958-yilga kelib korxona yiliga 21 million banka mahsulot ishlab chiqaradigan bo‘ldi [11]. Fikrimizcha, bu yutuqqa erishishda urush yillarida tajriba orttirgan ayol ishchilar muhim o‘rin tutgan.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, Mo‘ynoq baliq-konserva kombinati urush boshlanishi arafasida qurib bitkazilgan va dastlabki oylardanoq front ehtiyojlariga yo‘naltirilgan. U O‘zbekiston baliq mahsulotlarining asosiy qismini beradigan mintaqaning yetakchi korxonasi sifatida urush yillarida jami 20 million banka go‘sht va baliq konservasi ishlab chiqargan.

Ikkinchidan, erkaklarning ommaviy safarbar qilinishi Qoraqalpog‘iston sanoatida mehnat resurslari tarkibini tubdan o‘zgartirdi. Mahalliy sanoatda ishchilar soni qariyb 2,9 baravar ko‘paydi va bu o‘sish asosan ayollar va yoshlar hisobiga yuz berdi. Ayollar kombinatda ham, baliq ovida ham asosiy ishlab chiqarish kuchiga aylandi.

Uchinchidan, kombinat jamoasi og‘ir sharoitda yangi mahsulot – baliq ozuqa unini ishlab chiqarishni o‘zlashtirdi, Mo‘ynoq baliqchilari esa mudofaa fondiga katta mablag‘ topshirdi. Bu front orti mehnatkashlarining, avvalo, ayollarning fidoyiligidan dalolat beradi.

To‘rtinchidan, Mo‘ynoq mahsulotlarining qamaldagi Leningradga yetkazilishi haqidagi ommabop ma’lumotlar arxiv hujjatlari bilan tasdiqlanishi lozim. Mavzuni yanada chuqur o‘rganish uchun arxiv fondlari, muzey kolleksiyalari va og‘zaki tarix manbalarini birgalikda tahlil qilish, ular asosida Mo‘ynoq ayollarining urush yillaridagi mehnatiga bag‘ishlangan muzey ekspozitsiyasini tashkil etish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi “Ikkinchi jahon urushida qozonilgan g‘alabaning 75 yilligini munosib nishonlash to‘g‘risida”gi PQ-4495-

son qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/4664439

2. Кощанов Б.А., Сайманов С.С. Вклад Каракалпакстана в Великую Победу // Журнал исторических исследований. – 2020. – Т. 5, № 3. – С. 12–19. – URL: https://naukaru.ru/ru/nauka/article/39194/view

3. Айтжанов М.К., Ержанова С.Ж. Индустриальное наследие Арала: Муйнакский рыбоконсервный комбинат // BG Pulse Journal. – 2026. – Vol. 2, № 8. – P. 459–463. – DOI: 10.5281/zenodo.21911978

4. Бабашев Ш. Труд во имя победы. – Нукус: Каракалпакстан, 1980. – 270 с.

5. Қарақалпақстан жаңа тарийхы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 2003. – 560 б.

6. Уббиниязов Дж. Муйнакский рыбоконсервный комбинат. – Нукус: Каракалпакстан, 1980.

7. Саўашта ҳәм мийнетте. Ветеранлардың еске түсириўлери, документлер. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1990. – 620 б.

8. Камалов С.К. Өмирим сабақларынан… Еске түсириўлерим. – Нөкис: Илим, 2019. – 280 б.

9. Хван Л.Б. Трудовая армия: второй удар судьбы по корё сарам (по материалам истории корейцев Каракалпакстана). – URL: http://world.lib.ru/k/kim_o_i/u2-1.shtml

10. Дорошенко Т.И. Подвиг узбекистанских женщин на фронте и в тылу в годы Великой Отечественной войны // Ноябрьские историко-архивные чтения – 2022: материалы научной конференции. – Пермь, 2022. – URL: https://www.permgaspi.ru/deyatelnost/november-readings/noyabrskie-istoriko-arhivnye-chteniya-v-permskom-partarhive-v-2022-godu/materialy-nauchnoj-konferentsiii-noyabrskie-istoriko-arhivnye-chteniya-2022-g/t-i-doroshenko-podvig-uzbekistanskih-zhenschin-na-fronte-i-v-tylu-v-gody-velikoj-otechestvennoj-vojny.html

11. Moynaq Canned Fish Combine (Uzbekistan) // Cabinet. University of Oxford. – URL: https://www.cabinet.ox.ac.uk/moynaq-canned-fish-combine-uzbekistan-1

12. #Тыл – фронту. Женщины-рыбачки // Государственный архив Югры. – URL: https://gahmao.ru/press-center/news/arkhivnyy-diktant/tyl-frontu-zhenshchiny-rybachki/

13. Рыбаки – фронту // Русская рыба. – URL: https://rusfishjournal.ru/ww2/rybaki-frontu/

14. Как Ленинград и ленинградцы пережили блокаду // ТАСС. – URL: https://spec.tass.ru/znanie-blokada-leningrada/